

Pauls Daija, *Dr. philol.*,

Latvijas Nacionālā bibliotēka

Mārai Grudulei – 60

Ar Māru Gruduli pirmoreiz sastapos 2003. gadā, būdams LU Filoloģijas fakultātes pirmā kursa students. Viņa docēja kursu par latviešu literatūras pirmsākumiem 16.–18. gadsimtā: tematu, kuru vairums studentu, ieskaitot mani, uztvēra ar pieklājīgu apātiju. Man ir aizdomas, ka pilnīgi neviens no mums nebija fakultātē nokļuvis tāpēc, ka mūs interesētu Gliks, Mancelis vai Stenders. Tomēr pamazām Māra mūs aizrāva. Viņa lekcijās rosināja uz senajiem tekstiem paraudzīties plašākās kopsakarībās un kontekstos un nebūt nerunāja tikai par vācu mācītājiem, bet arī citēja Umberto Eko, deva lasīt Ričarda Seneta grāmatas, atsau-

Foto: Agnese Zeltiņa

cās uz rakstiem žurnālā "Rīgas Laiks"... Bija redzams, ka viņa dzīvo interesantā, intelektuāli nopriegotā pasaulē. "Karogā" bija lasāmas viņas esejas par kultūru un mākslu (piemēram, par Talijas ceļojumu, trīs jātnieku motīviem, liegprātīgajām rīdziņiecēm), bet vēlāk "Kultūras Forumā" – polemiski viedokļu raksti. Nemaz nešķita, ka viņa būtu pārcēlusies uz dzīvi baroka un apgaismības laikmetā: drīzāk – ka viņa dzīvo vairākās dimensijās vienlaikus un jūtas lieliski arī 21. gadsimtā. Iespējams, tieši tāpēc viņas rokās noputējušās grāmatas vecajā drukā pēkšņi atdzīvojās. Neviens nebija domājis, ka par senākajiem latviešu literatūras vēstures gadsimtiem var runāt arī šādi.

Šajos divdesmit gados, patiesību sakot, nekas daudz nav mainījies. Māra turpina strādāt ar studentiem, bet pārējā laikā – nodoties pētniecībai, īpaši nesatraucoties, ja darbs aizņem arī sestdienas, svētdienas un ielaužas atvaļinājuma mēnešos. Zinātne ir kļuvusi par viņas vaļasprieku, un, lasot Māras pētījumus, tajos aizvien jūtam ne tikai azarts un atvērtība pārsteigumiem, bet arī svaigs un negaidīts skata punkts. Tas sakāms par viņas grāmatu "Latviešu dzejas sākotne 16. un 17. gadsimtā kultūrvēsturiskos kontekstos" (2017), par monogrāfiskajiem pētījumiem, kas publicēti Benedikta Kalnača vadībā tapušajās grāmatās "Vācu literatūra un Latvija" (2005) un "Latvieši, igauņi un lietuvieši: literārie un kultūras kontakti" (2008), un par daudzajiem rakstiem latviski, vāciski un angļiski. Ja tos apkopotu un izdotu vienos

vākos, tā būtu fascinējoša grāmata, kas būtiski mainītu mūsu skatījumu uz Latvijas kultūru. Līdzās tam minams administratīvais un organizatoriskais darbs. Tieši pateicoties Mārai, 2014. un 2019. gadā norisinājās konferences, kas veltītas Gothardam Frīdriham Stenderam un Garlībam Merķelim un kurām sekoja arī kolektīvas publikācijas. Prožektoru gaismu tomēr Māra nemīl un vislabāk jūtas bibliotēku reto grāmatu un rokrakstu lasītavās. Daudzie apbalvojumi – Latvijas Literatūras gada speciālbalsa un divkārtēja Latvijas Zinātņu akadēmijas atzinība par gada nozīmīgākajiem sasniegumiem ir tikai daži no tiem –, manuprāt, Māru atstāj vienaldzīgu. Vissvarīgākais viņai ir tas pētījums, kas top tieši pašlaik.

Daudzi no Māras ir mācījušies ieguldīt enerģiju lietās, kuras nesola tūlītēju ieguvumu. Ieguvums kļūst redzams tikai ilgtermiņā. Tas pats droši vien būs sakāms arī par mītu laušanu attiecībā uz pirmajiem trim gadsimtiem latviešu literatūras vēsturē. Katram, kurš nodarbojas ar to pētniecību, ir labi pazīstami stereotipi, ka tā nav ne "latviešu", ne "literatūra"; ka tajā viss sen jau izpētīts; ka tajā nekā pētīšanas vērtība nemaz nav; ka, pat ja viss nav izpētīts un kaut kas ir pētīšanas vērts, tad tas ir, Jāņa Rudziša vārdiem sakot, "snobisms"... Šie ir priekšstati, kas nemainās vienas dienas laikā, un, domājot par Māras darbu, man nāk prātā Stenderam un apgaismībai veltītā piemiņas ansambļa atklāšana šogad Sunākstē, kuras laikā tika daudzināta Jāņa Stradiņa iemīļotā sentence: *gutta cavat lapidem* ('piliens izdobj akmeni'). Arī Māras raksti, referāti, grāmatas, organizētie pasākumi ir šādi pilieni, kas drupina un slīpē akmeni.

Neraugoties uz viņas aizņemtību un produktivitāti, man radies iespaids, ka Māra pret pētniecību izturas drīzāk kā pret intelektuālu pastaigu, nevis maratona skrējieni. Viņa ļauj, lai pētāmās tēmas pašas viņu ved nezināmos virzienos, un nebaidās no nostūriem, kuros neviens vēl nav spēris kāju. Piemēram, pētot garīgo dziesmu grāmatu ilustrācijas, viņa nokļūva arhitektūras un emblemātikas laukā, bet, pievēršoties Stendera veļas mašīnas vēsturei, atklāja tehnoloģiskās apgaismības kopsakarības. Šī pastaiga starp nozarēm un gadsimtiem aiz sevis slēpj nopietnu darbu un iedziļināšanos. Jau studiju laikā Māra rosināja mūs lasīt pirmavotus, nevis to, ko autoritātes par tiem vēlāk rakstījušas, un šim it kā tik vienkāršajam principam viņa konsekventi seko. Tāpēc viņas pētījumos nereti tiek grauti mīti un klišejas, kuru latviešu literatūras pirmsākumu vērtējumos netrūkst; taču tas diez vai ir pašmērķis. Pagātnes izpēte Mārai nav sēdēšana antikvariātā, mēģinot citiem pārdot vienu vai otru vērtslietu: tā drīzāk ir nepārtraukta saruna starp laikmetiem. Reizēm pagātne uzdod jautājumus mums, reizēm mēs – pagātnei. Tāpat kā muzikālā dzirde, pastāv arī pētnieciskā dzirde, un, pateicoties Mārai, esam varējuši saklausīt daudzas jaunas balsis no sen pagājušiem gadsimtiem.

Teorētiskas interpretācijas un vispārinājumi parasti Mārai nav pārāk saistoši, viņu vairāk interesē konkrēts fakts, epizode, teksts. Ja sekojam bieži citētajai

Emanuela Leruā-Ladirī frāzei par to, ka vēsturnieki dalās izpletņlēcējos un trifeļu racējos, tad Māra noteikti pieder pie pēdējiem. Līdz ar to viņa arī palikusi samērā imūna pret konjunktūru – arī humanitāro zinātņu teorijā tāpat kā modes industrijā pastāv “šīs sezonas aktuālie toņi”. No šiem toņiem, tāpat kā no pētniecības pieaugošās birokratizācijas un projektu kultūras, Māra cenšas turēties pa gabalu. Un ne velti: viņas veikums un sasniegumi drīzāk īstenojušies par spīti Latvijas zinātnes politikai, nevis pateicoties tai.

Šķiet, ka interese par pirmavotu un dzīvu cilvēku aiz tā ir arī iemesls, kāpēc Mārai ir izdevies vienmēr izpeldēt starp vācbaltiešu kultūras mantojuma Skillu un Haribdu: noliegumu vai idealizēšanu. Abas tendences Latvijas sabiedrībā ir aktuālas, bet, kad Māra izceļ vācu mācītāju ieguldījumu latviešu literatūrā, neviens nevarēs viņai pārņemt to, ko Kaspars Zellis pirms dažiem gadiem tik trāpīgi nosauca par “neokultūrtrēģerismu”. Māra ir pratusi nezaudēt līdzsvaru, un viņas pētījumi ir paraugs arī citiem agro jauno laiku kultūras vēsturniekiem, kā iespējams vienu un to pašu parādību aplūkot no dažādām pusēm, vienmēr atceroties, ka vācu un latviešu attiecību vēsture nav Holivudas filma ar labajiem un ļaunajiem varoņiem.

Kad Māra ieinteresējās par Jauno Stenderu un laikabiedriem, viņa 2005. gadā pirmoreiz ielika šīs paaudzes literāro veikumu vācvalodīgajā *Volksaufklärung*, un tas radīja mazu apvērsumu latviešu 18. gadsimta literatūras izpētē. Tautas apgaismību Māra dēvēja par “klusos starposmus” un “rosīga darba laikmetu, kas iztieks bez apgaismei un jaunlatviešu kustībai raksturīgās apbrīnas un skaļuma”, bet par tās pārstāvjiem izteicās, ka viņi, “iespējams, paši, ne to gribot, ne uz to cerot, modina, mudina, iedvesmo, izglīto, attīsta”. Man gribētos teikt, ka šie vārdi ļoti precīzi raksturo Māru pašu: bez izrādīšanās un publicitātes klusībā veiktais darbs atstāj iespaidu, kas bieži pārsniedz iecerēto.

Brīdī, kad rakstu šīs apsvēkuma rindas, Māra ir vēl aizņemtāka nekā parasti. Negribu atklāt noslēpumus pirms laika, bet zinu, ka drīzumā mēs varētu sagaidīt ļoti intriģējošu kāda 18. gadsimta rokraksta izdevumu. Jau pašlaik kopā ar Latvijas Nacionālās bibliotēkas kolēģiem Māra strādā pie kāda starptautiska foruma, kas norisināsies aiznākamajā gadā. Un nojaušu, ka top arī plašāks pētījums, kas savedīs kopā latviešu 18. gadsimta dzeju ar mūzikas vēsturi.

Lai šis klusais, bet rosīgais darbs turpinās un akmens drūp – to arī novēlu Mārai dzimšanas dienā!